

СУАРЕС КУАДРОС С. Х.
Гранадський університет (Іспанія)

ЗІСТАВНА ФРАЗЕОЛОГІЯ: КОРПУС ЗООМОРФІЗМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІСПАНСЬКІЙ МОВАХ

У статті зіставляються фразеологічні одиниці в українській та іспанській мовах. Розроблено класифікацію зооморфізмів на основі корпусу фразеологізмів в українській та іспанській мовах. Описано метод дослідження фразеологізмів-зооморфізмів і розглянуто методологію побудови і розробки корпусу фразеологізмів-зооморфізмів..

Ключові слова: фразеологічна одиниця, зооморфізм, лексико-семантична група, еквівалент.

В статті сопоставляються фразеологические единицы в украинском и испанском языках. Разработана классификация зооморфизмов на основе корпуса исследованных фразеологизмов в украинских и испанском языках. Описан метод исследования фразеологизмов-зооморфизмов. Рассмотрена методология построения и разработки корпуса фразеологизмов-зооморфизмов.

Ключевые слова: фразеологическая единица, зооморфизм, лексико-семантическая группа, эквивалент.

The article compares phraseological units in the Ukrainian and Spanish languages. The zoomorphism classification based on the phraseological Ukrainian and Spanish lists was made. The method of research of phraseology and methodology of construction and development of phraseology list were considered.

Keywords: phraseological unit, zoomorphism, lexical-semantic group, equivalent.

Фразеологічні дослідження останнього десятиліття демонструють зростаючий інтерес до цієї наукової галузі. Саме такий інтерес став одним з вирішальних факторів, що вплинув на вибір теми цієї статті.

На сьогоднішній день у фразеологічних дослідженнях в основному приділяється увага аналізу одиниць, представлених на декількох мовних рівнях.

У нашій роботі ми спробували описати труднощі, з якими можуть зіштовхнутися перекладач або студент при зустрічі з фразеологічною одиницею (ФО). ФО – це комплексні одиниці, характерні для всіх мов. Мова йде про складні структури без чітких правил щодо їх складу та побудови. Ці структури зароджуються в усному мовленні, де вони і вживаються зазвичай. Вони виникають як відображення звичаїв, вірувань і культури різних народів, зустрічаються на протязі всієї історії, розвиваючись одночасно з самою мовою.

ФО відображають особливості традицій і навичок, набутих народом протягом його власної історії. Фразеологія передбачає всі аспекти повсякденного життя кожного народу і його існування. Ці риси, що характеризують ФО, перетворюють їх вивчення в щось привабливе з точки зору етимології і культури. Однак з іншого боку, вищевказані одиниці стають великою перешкодою для тих, хто вивчає іноземну мову. Адже ФО зазвичай мають характерні кожному народу значення, відображають бачення світу, властиве цьому народу. Це і представляє особливу складність при їх правильному використанні. З цієї причини можна вважати, що будь-яка людина, що вивчає іноземну мову, досягає високого рівня знання цієї мови, якщо вона правильно застосовує ФО. Складність правильного вживання ФО тим вище, чим далі знаходяться мови і культури одна від одної. У нашій роботі ми вибрали мови, що належать різним лінгвістичним групам, українська та іспанська, які в той же час представляють дві різні культурні реальності. ФО обох мов можуть містити культурні аспекти, історичні конотації або специфічний досвід світосприймання, властиві культурам українського та іспанського народів. Цей фактор, який слід брати до уваги, може перетворитися на додаткову, але не на непереборну складність. Наприклад, український лінгвіст Б. Н. Ажнюк у своєму порівняльному дослідженні ФО вказав, що при порівнянні таких віддалених мов необхідно враховувати переважання відмінностей над подібностями [1:53]. Цей принцип дійсний і в нашій роботі, тому що, незважаючи на те, що українська та іспанська мови входять в індоєвропейську мовну сім'ю, вони все ж таки належать до абсолютно різних мовних гілок: українська – до слов'янської, а іспанська – до романської. Однак, хоча мова йде про різні культури і віддалені мови, ми впевнилися, що також існують і схожі елементи, які співпадають як у формі, так і в значенні.

Тим не менш, слід враховувати той факт, що при порівнянні двох мов з різних груп, типи взаємозв'язків можуть перемішуватися:

а) в окремих аспектах організації формальних ідей; в цьому випадку, головну роль відіграють лексика та семантика;

б) в їх загальних змістах, а саме, в денотативному і в конотативному значеннях.

Перш ніж перейти до типових прикладів нашого дослідження, хотілося б внести ще одне роз'яснення про характеристики, якими повинна володіти ФО для включення її в наше дослідження і, відповідно, для внесення її до розробленого нами корпусу. На початку нашої роботи ми відзначили, що ФО по своїй суті є складними структурами, які дуже важко визначити.

У нашому дослідженні ми взяли за основу роботу мовознавця В. М. Мокієнко, який вважає, що ФО це відносно фіксована, виразна і відтворюється об'єднанням лексем, що має, як правило, неподільне значення [2:5]. Також ми використовували роботи іспанської вченої Г. Корпас, яка стверджує, що ФО, які є предметом фразеології, – це лексичні одиниці, що за довжиною складаються з двох або більше графічних слів, при нижчій межі, а при верхній межі – становлять складне речення. Вищевказані одиниці характеризуються їхньою частотністю і одночасною появою їхніх складових елементів, їхнім конституванням, що полягає в семантичному встановленні та спеціалізації, потенційної ідіоматичністю і мінливістю, а також ступенем, в якому виявляються всі аспекти різних типів [3:20].

Проведення глобального фразеологічного дослідження може стати занадто складною роботою, тому ми вирішили заздалегідь визначити межі нашої роботи. Саме з цієї причини ми вибрали певну лексико-семантичну групу (ЛСГ) для проведення порівняльного аналізу в українській та іспанській мовах. Обрана ЛСГ включає назви тварин, оскільки ми вважаємо, що ця лексична група є однією з найбільш характерних для всіх мов і може запропонувати нам безліч варіантів під час порівняння лексики. Ця ЛСГ є однією з найголовніших і найдревніших у всіх мовах і, в той же час, найчастотніша для складання фразеологічних виразів.

Одним з найважливіших фактів, представлених у цій групі, є те, що в більшості випадків ця група складається з різних семантичних рівнів. На першому рівні розташовані прямі значення слів, що позначають самих тварин або зоосемізи. Проте більш цікавим для нашого дослідження є метафоричні значення або зооморфізми, які в більшості випадків виявляються при описі людини.

Ми використовували термін “зооморфізм” [4] як синонім назви тварин, які використовуються в метафоричному значенні для опису характеристик або зовнішності людини.

1. Розробка корпусу.

Розробка корпусу є головною вимогою для реалізації дослідження такого типу. Корпус розроблений після звірки словників української мови і фразеологічних словників української та іспанської мов. З цих словників, насамперед, ми виробили дослівну вибірку всіх назв тварин, а потім зібрали всі згадані в них ФО. Під час розробки корпусу в силу специфіки отриманих даних ми дійшли висновку, що більш логічно і корисно для дослідження було б розробити два різні корпуси і вивчати б їхні результати паралельно. Для початку, ми розробили корпус назв тварин, які стали предметом нашого дослідження. Для цього ми ґрунтувалися на працях Н. Ф. Зайченко [5] і використовували словник Х. Касареса. Рішення про прийняття за відправну точку нашої роботи класифікації, запропоновані цими авторами, базується на великій кількості слів, що означають тварин. Однак, це не завадило тому, що в деяких випадках для поповнення нашого дослідження були додані ФО, що згадують інших тварин. Розробка цієї класифікації послужила нам для вивчення головних якостей, що приписуються твариною, коли ми хочемо передати людські якості. Це зробило можливим простежити в якій мірі слово-символ, зооморфізм, впливає на загальне значення ФО.

Другий і головний корпус нашого дослідження складається з ФО, що включають зооморфізми. При розробці цього корпусу ми враховували деякі основні характеристики, за якими ми виключили певні ФО, що не задовольняли всі вимоги:

а) Були відсіяні ті ФО, в яких опускається або додається формуючий елемент первинної ФО. Наприклад, з іспанської ФО *matar dos pájaros de un tiro*, ми виключили варіант, в якому був пропущений один з елементів первинної ФО: *matar pájaros de un tiro*. В іншій були додані нові елементи: *matar dos pájaros blancos de un tiro*. В останньому прикладі, була розглянута можливість того, що іспанський прикметник *blanco* певним чином впливає на значення ФО, однак, у зв'язку з тим, що це не так, ця ФО була виключена з корпусу.

б) Також були відсіяні ті ФО, у яких відбулася перестановка складових елементів. Був виключений фразеологізм *dar liebre por gato*, але залишено первинний вираз *dar gato por liebre*.

в) Ми намагалися дотримуватися оригінального використання артиклі. Наприклад, ми включили первинний вираз *alborotar el gallinero*, але відсіяли *alborotar un gallinero*.

г) Порядок слів не може зазнавати змін, характерний вільним сполученням слів, складу та аналогічних категорій. Не дозволяється перехід конструкцій в пасивний стан.

д) Обмеження в відмінюванні. В більшості словниках використовується форма інфінітива дієслів. Для розробки цього корпусу ми також дотримувалися цієї форми, оскільки вона полегшує складання самого корпусу. Проте, незважаючи на те, що це не є головною метою нашого дослідження, ми вважаємо, що це явище підлягає вивченню, оскільки воно теж представляє інтерес. Наприклад, під час проведення нашого дослідження ми виявили, що в українських ФО досить часто використовуються дієслівні форми минулого часу третьої особи (однини і множини).

Але, як було зазначено раніше, дієслівні форми ФО не є предметом нашого дослідження. Для нашого корпусу ми використовували лише дієслова в початковій формі.

2. Фразеологічний аналіз.

Порівняння ФО з одним і тим же компонентом – назвою тварини в обох мовах іноді може призвести до різних видів відповідностей.

Виявлення межлінгвістичних еквівалентів, тобто схожих елементів у двох або більше мовах, є однією з найголовніших завдань лінгвістики як науки.

Порівняння декількох граматичних рівнів двох мов може призвести до аналогічних або різних результатів. Проведений на даному етапі аналіз семантичних груп ФО української та іспанської мов зводиться до систематичного порівняння українських та іспанських фразеологізмів. Для цього, ми в основному працювали з двомовними словниками.

Слід зазначити, що порівняння лінгвістичних одиниць двох або більше мов може призвести до зовсім інших результатів, які важливо враховувати, оскільки лінгвістичне тлумачення фразеологічних компонентів може призвести до помилкового тлумачення фразеологізму.

Лінгвіст Б. Н. Ажнюк, що займався порівнянням англійської та української фразеології в культурно-етнічних рамках, стверджує, що ці висловлювання називають квалітативність судження, пов'язані з повним значенням (лексема – компонент) у формальній лінгвістиці. За словами вченого, при порівнянні таких різних мов як англійська та українська необхідно враховувати, що над подібностями будуть переважати відмінності [1:53].

Для того, щоб встановити ступінь еквівалентності, ми, безсумнівно, враховували те, що українська та іспанська мови – абсолютно різні мови, як за походженням, так і за їх змістом. Крім самих мов, варто враховувати і те, що культури обох народів мають різне сприйняття світу.

А. Д. Райхштейн стверджує, що в двох мовах різного походження рівнозначний інтерлінгвістическій матеріал ФО може мати однаковий, дещо дивний результат. З цієї причини, межлінгвістичні відносини проявляються тільки як семантичні структури і не перегукуються при безпосередньому порівнянні, але знаходять загальне тільки при віддаленому порівнянні, через призму змісту відповідних труднощів у їх фразеологічному і звичайному використанні [6:16–17].

Цей висновок також можна застосувати до порівняння української та іспанської мов, тому що поряд з повним збігом і з повним розходженням у значеннях можна встановити проміжні кроки. Як українські, так і іспанські ФО слід розділити на три групи: ідентична, не ідентична і проміжна групи. Однак, необхідно проявити особливу увагу, оскільки при порівнянні двох мов різного походження, види зв'язків можуть переплітатися:

а) в окремо взятих аспектах організацій формальних ідей; в цьому випадку, головну роль грає лексика та семантика;

б) в загальних змістах, тобто в денотативному і конотативному значеннях.

2.1. Класифікація дослідження.

Було розроблено багато видів класифікації в різних порівняльних фразеологічних роботах. Однак, ми обрали класифікацію, використану українським науковцем Н. Ф. Зайченко [5], так як на нашу думку, запропонована в її працях класифікація є відповідною для досліджень такого типу.

З точки зору видової організації ми встановили кілька рівнів еквівалентності за значенням українських та іспанських ФО. Відповідно до цієї класифікації розрізняються наступні види еквівалентів:

- а) Еквівалентні фразеологічні одиниці.
- б) Аналогічні фразеологічні одиниці.
- в) Фразеологічні одиниці без еквівалентів.

Ми вважали за необхідне розділити першу групу на абсолютні і неповні еквіваленти, які слід відрізнити від аналогічних. У неповних еквівалентах, зооморфізм однаковий як в українському, так і в іспанському варіанті, проте в аналогічних – зооморфізм буде відрізнитися.

Перед тим як перейти до самої класифікації, в результаті порівняльного аналізу з'ясувалося, що існують ФО з однаковими компонентами, але з абсолютно різними значеннями. Ми їх назвали псевдоеквівалентами.

Враховуючи всі аспекти ФО і фразеотематичних груп, ми вирішили встановити наступні види еквівалентності:

2.1.1. Еквівалентні ФО.

2.1.1.1. Абсолютні еквівалентні ФО.

Абсолютні еквівалентні ФО – це одиниці, в яких їх складові граматичні компоненти розташовані в однаковому порядку в обох мовах. Крім цього, вони використовують однаковий зооморфізм і також збігаються в значенні. Ця група ФО не представляє ніяких труднощів, оскільки в даному випадку існує еквівалент в іншій мові, і під час перекладу підстановка ФО не представляє жодних проблем. Зважаючи на те, що це дослідження двох мов різного походження, ця група не є однією з найголовніших. Прикладами цієї групи можуть бути такі ФО:

- 1) *Брати бика за роги / Coger el toro por los cuernos;*
- 2) *Вірний як собака / Fiel como un perro.*

2.1.1.2. Неповні еквівалентні ФО.

В даному випадку ця група ФО характерна тим, що вона повністю збігаються за значенням, але граматичні елементи ФО представлені по-різному. Слід уточнити, що в цій групі компонент – назва тварин ФО однаковий в обох мовах:

- 1) *Вбити курку, яка несе золоті яйця.*

Matar a la gallina que pone los huevos de oro. (Дослівний переклад)

Matar a la gallina de los huevos de oro.

2) Собака на сні.

Perro sobre el heno. (Дослівний переклад)

El perro del hortelano.

3) Морський вовк.

Lobo marino. (Дослівний переклад)

Ser un lobo de mar.

Для того щоб вказати різницю порядку слів, у вищевказаних прикладах ми поставили на перше місце українську ФО, на друге місце – дослівний переклад, а на третє – іспанський еквівалент. Незважаючи на відмінності, ці ФО мають однакове значення, як було зазначено раніше.

2.1.2. Аналогічні ФО.

Третя група ФО схожа з попередньою, але слід зробити невелике уточнення. Також як і в другій групі, мова йде про ФО, які як в українській, так і в іспанській мовах мають однакове значення, але один із складових елементів відрізняється. У другій групі елемент, що додає силу ФО, тобто зооморфізм, однаковий в обох мовах, що відрізняє її від третьої групи. Тут зооморфізм в українській і в іспанській мові відрізняється. Це явище не впливає на переклад, оскільки одну ФО можна замінити на іншу, причому контекстуальний зміст не змінюється. Але якщо головний елемент ФО впливає на контекст, то слід використовувати примітку перекладача або ж вдаватися до пошуку ФО, яка чудово б підійшла для переказу без впливу на контекст. Останній варіант набагато складніше для перекладача.

1) Убити одним пострілом двох зайців.

Matar con un disparo a dos liebres. (Дослівний переклад)

Matar a dos pájaros de un tiro. (Запропонований переклад)

2) Бути білою вороною.

Ser el cuervo blanco. (Дослівний переклад)

Ser la oveja negra. (Запропонований переклад)

Другий приклад ми включили, щоб показати, що в певному контексті треба бути обережним: український варіант має позитивні

конотації для опису людини, тим часом як в іспанському варіанті має негативне значення.

2.1.3. ФО безеквіваленті.

Четверта група без сумнівів є найчисленнішою. Йдеться про групу українських та іспанських ФО без еквівалентів в іншій мові, що підтверджено в працях Б. Н. Ажнюка [1], і про що було зазначено на початку цієї роботи: у мовах різного походження відмінності будуть переважати над подібностями. Переклад ФО цієї групи є більш складним, тому що, якщо вдаватися до дослівного перекладу, то можуть загубитися важливі відтінки загального контексту. З іншого боку, також як і в попередній групі, складно підібрати ФО з тим же значенням, що й у мові оригіналу. Далі наведено приклади цієї групи ФО українською та іспанською мовами.

1) *Великий птах.*

2) *Як корова язиком злизала.*

3) *Pájaro de cuenta. (Шахрай)*

4) *Ser dócil (manso) como un cordero. (Легідний як ягня)*

5) *Mirar como un cordero degollado. (Дивитися як ягня на вовка)*

2.1.4. Псевдоеквівалентні ФО.

Перейдемо, нарешті, до найцікавішої і найменшої групи. У цю групу включені ті ФО, в яких збігаються всі компоненти, навіть компонент – назва тварин, але вони мають різні значення в різних мовах. Незважаючи на те, що ця група невелика, вона добре підходить до визначення, запропонованого А. Д. Райхштейн [6] про псевдоеквіваленті фразеологізи, тому ми вирішили їх включити в окрему групу. Крім того, ці ФО цікаві з точки зору культурного огляду, а також є випробуванням для перекладача, оскільки схожі структури можуть призвести до хибного перекладу.

Іспанська ФО *como una rata de sacristía* (як церковна миша) описує людину, яка проводить багато часу в молитвах у церкві. В українській мові існує фразеологізм *як церковна миша*. Елементи обох ФО майже однакові, але в українській варіанті мова йде про людей, які живуть в злиднях.

Ми знайшли ще один приклад псевдоеквівалентних ФО: *estar como un cerdo* (бути як свиня). В іспанському варіанті ця ФО може мати два значення. Одне описує зовнішність людини, а друге значення описує ступінь неохайності людини в той чи інший

момент. Друге значення іспанського фразеологізму збігається з українським варіантом. Проте, в українській мові ми не знайшли жодного прикладу, що збігається з описом зовнішності людини. З цієї причини, ми вирішили включити цю ФО в дві групи, одна з яких це група псевдоеквівалентних ФО.

3. Висновки.

1) Назви тварин становлять важливу лексико-семантичну групу як в українській, так і в іспанській мові, і дуже часто зустрічаються в лексиці обох мов. Порівняльний аналіз семантичних результатів дозволив нам підтвердити, що, як і передбачалося в початковій гіпотезі нашого дослідження, відмінності переважають над подібностями.

2) Як в українській, так і в іспанській мові, назви тварин набувають двох або більше значень, одне з них пряме, а інше використовується для опису людини (зооморфізм).

3) Ми змогли встановити, що в обох мовах негативні конотації переважають над позитивними.

4) Для української та іспанської мов характерна загальна фразеологічна деривація. Назви тварин дуже часто і активно беруть участь в складанні ФО. У більшості вивчених зооморфізм і ФО вони виявляють ідентичні конотації, що вказує на великий вплив зооморфізмів на повне значення ФО.

5) У розробленому корпусі, найчастіше зустрічаються українською мовою слова: *собака, муха, птах, вовк і миша*; а іспанською: *perro(собака), mosca (муха), mono (мавпа), gato (кіт) і toro (бик)*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні / Богдан Миколайович Ажнюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 136 с.
2. Мокиєнко В. М. Славянская фразеология / Валерий Михайлович Мокиєнко. – М. : Высшая школа, 1989. – 288 с.
3. Corpás Pastor G. Manual de Fraseología Española / Corpás Pastor Gloria. – Madrid : Gredos, 1996.
4. Зайченко Н. Ф. До питання про системні закономірності в лексико-семантичній групі зоосемізмів / Н. Ф. Зайченко // Мовознавство. – 1983. – № 4. – С. 44–48.
5. Зайченко Н. Ф. Лексико-семантическая группа “наименования животных” и ее фразеобразовательные возможности в современном русском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук / Н. Ф. Зайченко. – К., 1983. – 23 с.
6. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / Александр Давидович Райхштейн. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.